

Pokolkerék

Regényrészlet

Sarong esése Pangárnál megmérettetett, e végre... – magyarázá a ritka hajú, a rőt, kit a nyáron Rossztónál ásva rokotalanul láték itt, az güblis házban. Most a plánum fölé hajola, és sokáig nézé. Volt légyen ott tízvalahány úr tornyokkal fürtözött hajjal, mind ösmeretlen, kettőnek caliendruma lapocig bodorítva, egynek orrán okuláré, és fejük az plánumról felkapva ámultan tekinték pizsokkal ellepett csuklóim és orcám, no né, a tolmács, szóla fel az úr, ki az plánumra még az rőthajúnál is mélyebbre hajola, s kórsága okából fejét folyvást rázogatta, ám telék több minutumba, mire az rőthajú rámtekinte, igen, ő, az honszerelemből építkezés fárosza, feje csupasz vala, szekrénykén setétle capillárium. Gott sei Dank! – kiáltá –, végre az úr, ki vitathatatlan pontossággal és illő nyelvpompával előmondja az magyar szónkat dallikás franca, hogy ez urak értsék, miként kell a vad vizet megnyergelni! Nem is, mart közé per vim, erőszakkal parancsolni!

Mint hébérrrel ha szívja a gazda a vén cuvée-t s tölti vendég poharába, úgyan élvezé a szót s veté elejbénk s ki érté, megittasoda első hallatára, mert ki merné hinni, hogy az szókat másképpen mondhatná, hanem ami igaz. És míglen orcánkat körbe megtekinté, mit előmonda, lelkiem felgyullasztá s lőn részem csudalátományban: limbus helyén tágtér mezőn, minek vége nem látszand, selymes szellő bukros búzafővel játszand, és az eper mi majdan onnan származanda, édesebb leend mint az égi manna, mert hol a víz mostan a martot faldogálja, dús föld az építői merényt bőven megszolgálja, jóllakhaték végre a jobbágyok masszája, s eltűnik örökre posláz és pöffedés, pocséta böngölytül hagymáz és tespedés, és leend azon vízen hasznos mercatura, hajókás híres kereskedés, és míg fordétám mindezt ama édes franca, Sáring fodrát egészen feledém, elszállt fülembül a zúgók zobogása, s fordulék a nagytekéntetű urakhoz jobbra és balra, és fordétám az rőthajú minden

elménységét, hogy kezdi mutatni magát az eredmény töstént még tavaszra, s hogy úgysis elítéltettünk a természet által, még midőn a rabok először vájtak e martba, ámde hogy ezt hallám, elijedék, az édes nyelven, mit sebtén kiejték, a bodrozott fejüek antul kezdve sehogy se érték és szünetlen kérdezének, e hanságon ugyan mit kezdének, s hogy ránéze a kisebbik, a kövér, az rőthajú ezt ságá nékie: ne sajnáld szándékom, testvér! A vizek ura ságá ezt, az Inzsellér, s rebegešem figyelé az kövér: non... plaindre... frére...

És azok ketten, a francok bólogatának, hogy ama agyas spekulációnak ösmeretébe jutának, és az Inzsellér – mint kire az imént zúgó zápor robbant, bő víz veré orcáját és tar fejének búbját – pennát hozata ezidött, s míg azok nevük sercegeték az plánumnak alája, hozzám lépe, s így szóla mindenek füle hallatára: emlékszem ama híres vakolásra... – Ó, csupán kunyhóink falát sarazám, Sáring sarát nádfalra csapkodám éppen, midőn ideparancsolának, válaszolám. De az ingenurus csak tovább folytatá: Szólna-é kegyelmed ama áradásról... hogyan leend tenger a ruvetuki marton Ráncosból, Csicsóból? S elmondám, mit hallék a sáringi sárkányról, mérges köpéséről, lángtarajáról, mit hallék az ruvetuki nagy hanság népének szájából, hogy ha gyúl haragja, fiát Sáring a felhőkbe maga hajtja, hátul kígyó, elől emberféle, gomolyok közt forgand síkos teste s farka az vizenyőket örvénnyé kavarja... s az ásózókat eme házba dobja.

Szavam után esénk tömkeleges csöndbe. Végre felfigyelénk az rőthaj Inzsellérrre: az őrzőről beszéltél ama vakoláson a műhelyben, kit vetett volt a sors nadályos vízbe, s inntül ama sorsot nézve a serpeus vala az őrző, ezt vevém most észre...

Egymásra ösmerénk. Az güblis házban az Inzsellérrrel s az urakkal ebédlek.

(Fekete tintával: Sáringból – a lap alján húzott kb. nyolc centi hosszúságú hullámvonalból – gomolyfelhőkbe emelkedő, egész lapot kitöltő, emberarcú, tarajos, szárnyas kígyóféle lény rajza. Ahol farka a hullámot érinti, a sárkány pikkelyes testét csaknem teljesen beborító, tizenkilenc párhuzamos hullámvonalú körrel ábrázolt örvény támad. A szárnyak cikcakkal, körökkel, pontokkal és felismerhetetlen ábrákkal ékesek, a hosszú nyakon ülő lapos fej álla hegyes, csőrszerű, torkából, orrlikából, éles fogai közt hatalmas szájából tüzet okád, óriási szeme kiguvad, taraja lángol. Felette gondosan írt betűkkel: Nadályos vízbe vetett a sors.)

Vackomba visszavezetének, hol lőn hosszú dangubálásom, merthogy a hajcsárok nem kényszerítének részülni a sároláson, ám nem lőn nyugovásom: Nagygodá polizei – spion fajta – Vagdalt Jakab napjának pirkadtával megszólíta s kunyhómban mellém üle mint ki cimborálna, és figyelmessé tett volt

tanácslólag: az epizódiumot mi történe az güblis házban elfecsegni tiltatik szigorúan, mert eme uratlan dolog az sok ásással mivégre leend, nincs ki tudja, a sátán ideája, kelletlenség, átkozott munka. Multi laboris sine causa! – rikkantá a martról a porlaki oskola liberárius directora, ki a spion minden szavát kihallgatta, s antul kezdve esetem szerte előmondá, ellenségim számát megsokszorozá. Örökre beundokíta. Rabtársim fejüket tőlem elfordéták, tányérből ételem kiboréták, jó reggelt nem kívánának, szavamra nem hallgatának, csüdözni nem hívának, hanem hangosan átkozának, és midőn kérdők, megvetésem mivégre történe, eztán ujjal fognának mutatni reád, mert elpártoltál tőlünk, felvilágult elme, veték szememre, és levék az ásózók pokedelme. Ama Jakab alkonyultával ösmét szólítának, tolmácskodnék-é a twickenhami ánglusok tudós csoportjának. Ugyan nem levék ánglusul jóbeszélő fajta, az Inzsellér mondmányát az ánglus mégis csak úgy falta. Vacsora múltával, mire a szolga asztalt bonta, oly nagyon pezsdíté vérem a bordói, a legkiválóbb fajta, hogy kezdék, laudatur temporis acti, kedvtűlságos szónoklásba, s lön az ánglusok álcátlan ámulása, hogy eme zsomborban mulatlan az üdő múlása, s minő hangkellem a zúgóknak zajlása, csónakosnak bánatra enyhet ad a csónak Sárington ringása, és érintém, mily halál a harcsaféreg hullása, hogy a tocsogóban ösmert a libatop, a fehér chenopodium alfélíg növése, s ez materiáléban, ez édes állagban másmilyen a rovarak és halfélék élése, általváltoztatik kagyló és gyík és minden madárféle, többször is jegyzett volt rovarak és siklók e pocsból órjássá növése, és tollat s papírt parancsolának, és szüntlen faggatának, mindent leírának, és én új csudákkal fārasztgatám elmém. Sáringot imigyen emlékszentésítém. És közben kétfelé marcanglóda lelkem. Sáring s ama nagy merény kétfelé szakajtá.

Történe: ama plánumra hajlongót, ki fejét billegeté folyvást, egy lázhév ágyba húzá, s szólíta helyébe az látnok rőthaj – secretariussá. Hogy Miklós reggelén az güblis ház küszöbén a havat magamról lerázám, látomra kicsuszamla száján: koránlom az üdőt ez áldást fakasztó művelethez, majd két saeculum múltával talán... Megütöközék e szavak hallatán. Nem így mondá kegyelmed e merényt felvállalván, sivitám, mint a sólyom, ha prédája menekve, majd halkan ösmétlém asztalához érve, és hallván szavamat az Inzsellér magát megszegyenelte, mert ein Mann, ein Wort vala ő, ki önnön hasznát feledve egyedül munkának fekkhetne, hahogy lenne reá Fortuna engedelme. Csakhogy megelégedését sose, annál többször tanácstalanságát tapasztalám. Napjában sokadszor hallám: nescio quid agam, mit tegyek, hitetlen hogyan építsem csatornám, mire vigasztalám: üdő hoz tanácsot, rei espediendae, ám az üdő hangtalan mulatá magát. Történe Valérkám nevenapján, midőn a ruvetuki s csicsói martokon hintóztatánk – én ugyan ama martokat fel nem ösmérem, oly sikeres lön a fagyó föld ásása – , s érzém magam ama ásózóktól messzi magasságban, mint galacsinbogártól a repdesődő pille, midőn megüté

fülem durva rivalgásuk: Átkozott légy, Sáring inzsillére!, és csúfságokat danolának, s hogy minket meglátának, ásót, csákányt felénk hajtának, proklet da szi inzsileru, otpala ti ruka! – ilyesmiket zagyváltak volt. Gyhúúú! – kiálta a kocsis a lovakra, és a hintó repült martról martra. Két kézzel szórtak átkot a hintóra. Mire megszólala, eltelt vagy két óra, spe dejectus, reménytelen, ilyvalamit monda az Inzsellér pirosodva.

A kunyhók, mik Rossztó alatt, Csicsó és Pangár martján épülének, még Szent Imre napjáig rabokkal telének, Ruvetuknál laktak volt az adós népek, fennebb, Karakórnál a pénzért ásók rendes vályogházban. Másodnap már ásának az elődök nyomában, és hogy Sáring pusztítását helyreépítlják, martját éjjel is hasigaták, hajnalt az szerszámot a váltásnak maguk adák – tempus fugit! –, a hajcsárok munkája lőn így is megtemérkedve: hogy a munka megkezdőde, újabb ásók és vājók érkezének, kiket uraik kiszegényítettek volt, s hahogy a kunyhók megtelének, az avaron százával fekvének, és a havazgáló tél testük megdermeszté, mivégből a hajcsárok a benn alvókat kikergeték, és vackukba emezeket küldék, hogy némi melegedésük légyen, majd helyüket ösmét megcserélék, sok ordétással és veréssel járt mindez, míglen megszakada a plebs magatürtetése: e hadriadásban Viszketeg hajcsár megcsuszamla, és rajta minden kint visszaítélének, midőn botjával fejét széjjelverék.

Az első hóharmatkor a Fodrász megüzené: a kántor az új kalendáriomot el nem küldé, üdömülésre figyelmem másfelé terelé, mondván rám oly sértő szavakat, hogy tollam el nem tűré. Az naptár ügyében a plebánusnak kéreldemet írni kénytelenítették – az eklézsia az elűzött franciskánusok klastromába helyezteték át Szöllőcén –, ki még aznap olvasá levelkém, és két színben Budán nyomtatott kalendáriomot küldé még a frimaire üdején, mihez a csomagkában téntát, három tollat és porhamut is mellékelvén reményemen túl megörvendeztete.

(Barna tintával: alacsony termetű, ritka hajú, hunyorgó szemű férfi csikos köntösben, fején félrecsúszott hálósüveg, jobb kezében telerajzolt papírlap. Feje fölött fekete betűk: Ein Mann, ein Wort. A következő három lapot kitepték, az első lapmaradványon – egymás alatt – olvasható: fenyű, pictura, recemű, a másodikon: szemir, varfű, sása[s], lá[b], zápo[r], a lap második oldalán: tara[j], nirvá[na], pap, a harmadik lapmaradvány első oldalán: vili, porka, Ann[a], lesúj[t], égi. A következő oldalon a szöveg töredékes, a kezdete hiányzik.)

.....yana grófnő tág délben Ráncosnál a hintóból kifigyele, és a molnárok ösmétleg felgyullasztott harcától, mi Tamásinál még csakcsupán hibitos zsellérek civódásának mutatkozott volt, ugyancsak megrémisztetve

végre hozzám szólt, és én, ki levék aznap kíséretében apródféle, csicsiszbeó, kinek – a szokás így kíváná – gillet-e kisujtázott vala és veres, sikoltó, s kinek tiltatott a szó, kénytelenítették világosítani őt ama robajgásról, a sáringi mal-mok feletti üdőrusszanásról s evégből kerekék és forgók és őrlőházak szét-zúzattatásáról, a malomfolyó canalisszá regulázásáról, ama malmosok fölös munkájáról, mocsolyás térmező savanydad gyümölcsinek majdan mézessé válásáról, minderről szenvedelemmel estvélig oktathattam volt, ám a grófnő nem hallgatá, hanem a hintó ablakán kihajolt és a kocsishoz szólt, s lón a lovak horkanva hőkölése, és a grófnő a martra lelépe – a nádtippan derekáig ére, szoknya alól mégis kilátszott a térde, mire lumbusomban éles fájást érzék. És lón ama drága hölgy harcra hevült lisztesek erányába az okból futása, hogy legyen igazságukról több tudása, s én követém őt, mint hénárban a menekedő halat a szárcsa, és lón a víznél torpanása, pomádés hajának szellőtől szállása, és kilátszék vala fülének fénykörzött cimpája, mi oly hosszú vala, hogy a pompás nyak felét érinté, s ama csodás auriculát ezüst pihe fedé. Ó, én bujátlan rablétem! Annyiszor képzelt szerelemben vegyülésem! Sarjerdő szélén ért édeni élvezem. Csillapló ágyékom sebten eltakarám. Olyana grófnő csak állt, állt, s szóttan csudálkoza rám.

(E másfél oldalnyi szövegrész után üres maradt a papír.)

Mórus Tamás ünnepén a pangári földsüllyedékben hosszú beszédbe kezdék, s az ásózók szerszámuk elvetvén, mint lelt játék fölé hajol a gyermek, a martmaradványról ugyan görbedtenek fölém, tudvágyukat, rémlett, a scientia beldíszeire sikerrel vezérlém, s éppen a rajnai és dunai tudósok pactumáról értekezém, midőn közbekiáltának: mi leend sorsa Bükkös Máriának?! Mi leend Sáring többi bajkútjának? Történe ez még kilencvennyolcadik június harmadik hetén.

És volt légyen idén is folyónk kedvének sűrű változása, váratlan viheder egekig csapása, örvények vízellenében futása, láthatlan felhők hahotája, s kifuta Gyurgyic a csicsói martra harangozni, de nem történe változás, semmi, mert nem vala az vihar, csak a folyó ordétása ama lázrohamban, hánykódása megtemérkedett fájdalomban, s haragvását már el nem ronthatná senki martok ásózója, ki nékie leginkább ösmeretébe juta, s ezért hahogy lón a víznek némi zsémbelése, szemét ráfüggeszté, s történe a csuda, hanem ezidött átcapott volt Sáring a hanságokra, s azokon túlmanról is mindent magához sodra, mint sepré a kártyás a nyereményt, mit vetettek volt az játékasztalra. Aranyaszájú Péter épphogy meghajnalla, a regg újabb csudát hoz: Pangáron, Csicsón s Ruvetuk agyagos martján sok forrás nyíla, s köztük sétált vala Jézus Édesanyja, ujjából virág hullott, rózsa, s hova az virágot az szent kéz ejté,

vízdús forrás futamik onnan a Vedrik tóba, s a hajcsárok minden rabokat töstént kihajtanak, kapát, csákányt utánuk dobának, vessék magukat az új vizek elapasztásának, mielőtt a népek összefutnának, s a látmány előtt leborulnának. Mire lón a papok odajutása, megtörtént az martok rosszanása, rabszolgálatosokra zuhanlása, sok ásózók tűnének az csuszamlásba, a seborvos keze belefárad a gyógyétásba. És az Inzsellér? Ebül veszett merény, ezt fogta érezni, midőn a pusztulást meglátá, és a folyó régi mását visszatüntetni óhajtá.

Reménytelenségét Ponciánkor ösmétleg látám, midőn orcával az plánumra borula. Mint a víz, mi martját csendesen mossa, szólék suttogva: úgy lám, hasznosabb az Chenal másfelé ásása, Sáring libramentumának békén hagyása, s hogy bontatlan maradjon a folyó ágya, a vízpítést rajzolja át kegyelmed más vizenyős tájra, másuljon a nyommeder, a vízfolyás árja, vonja a punruvetuki rét ellenirányába, Sáringtól jó messze északra, háttal Csipcsó mezejének, a sáperdi güböktől Mutusnál keletnek, nyálkás ingoványt elhagyván a Csalányos martján szívébe a sáros Játszórétnek, hol az lételi és a Senkilátta rétek összeütközének – ösmerem az titkos ösvényt, a módusát az onnan kimenekvésnek –, a tuskési gyujtoványon és azon is túl rajzolja meg bátran, s fusson délnek, egyenest egy pusztaságos mezőségnek, hol nem simíta magának teknőt víz folyása, ott folyó sose jára, vezesse tovább a szürke Gyepes szélén, s az vonal folytatódjék az túlnani törvények érvényének terén, a rétség keleti peremén, Szent Pál fürge ásózásának helyén, ragyogja ott eleven víz körkörül a rétet, csillogjon az Chenal ama ívezetben, futamló fény az véghetetlenségben... És az rőthaj fejét emelé e szókra, de semmit se szóla, csakcsupán az plánomot összehajtogatá, és az nyikorgó sublód aljára hajtá.

(A csatorna plánumtól eltérő rajza következik, a térkép alján feltüntetve Sáring bal partján Punruvetuk Ráncossal és Csipcsó, e helyről – a folyót nem érintve – észak felé folyik a csatorna Sápérdig, onnan Mutusnál keletnek fordul, majd Csalányoson át Lételnek, Játszórétnek, Senkiláltának, Tuskésnek, onnan délnek, a Pusztaságnak, Gyepesnek, ahonnan kelet felé kanyarodik a vízvonala a cifrázott nyomtatott betűkkel – AZ TÚLNANI TÖRVÉNYEK TERE – jelzett területen, majd Szent Pál alakjának rajza látható hullámvonallal körülkeretelve, a vonalon írott betűkkel: Futamló fény az véghetetlenségben.)

Midőn az felpiperézett francoknak tolmácsolék az güblis házban, vala köztük, aliquo comitante ágens kettő is, megbújó fajta, ki az vacsora után folyvást szóra hajta, tovább és tovább, mondja csak, rajta, ki volt, ki járt Bécs ama páholyába, mire a pangári mezők illatáról csevegék, s adám a szót a csi-

csói halászok szájába, kik atyáik után sárkányról és őrzőről és az pihent elme csudalátmányáról ama zöngedelmeket unodalmas danával ékíték, észrontó magamegunásban egymást munkához imígy békíték, mit az martot vájva tölük eltanulék, mondám. Füzetkém az güblis ház törődött falából még aztan kihúzám, s véle a Senkilátta réthez pirkadtig szaladván ott egy romtöredék angyalos köve alá ásám vastag birkabőrben. Mátus spión gyanút fogván kifuta társával Tekenősig, lón vélem ellenirányba futásuk Ruvetuk széléig, hol láttávuk veszejtvén lón szurdokba csusszanásuk, miáltal orra kettős nyergét nyomottá lapétá.

Eme históriát hamarkán feledém, eszélyes gazdám parancsira irányítám elmém, midőn Jeromos reggelén a pyrenéi hajporosok megérkezvén, lón az güblis házban ösmét hospitium. És hozá az három úr az elmeszüleményét, az hat ökör vontá marthasétó ekét s az Pisuerga folyó egyengető tervét, s nemkésve a szolgálk szétfutnak ökrökért, s másnap felállíták Csépnél ama ekét, töstént próbára tevék. Szent Ferencig vájá az eke a martot, és fent a lakozás mindazaddig tartott, lettenek az spánok oly vigadalomban, hogy leábrázolni azt képtelen tollam, dáridobot verve folyvást mulatának, végre az Ferenckor enyhén lomhulának, és kurta ánglus szókkal az Inzsellérhez fordulának, tolmáclásom meg se várva hadrikáztak, kesztyűs kézzel hadonásztak, asztalra másztak volt, és onnan harsogák, itthagyjuk az ekét, csak adják meg az árát, kétezer foréntot, s mert az Inzsellér egy szót se mondott, kétszer elősmétlék, tevék a bolondot, s hogy a tűrömolajból kifogyék, borukba soport cseppenték, mitől töstént elaluvának s hintójukba csukatának, és szolgálk, fogván láncát marokra, az ekét a hintóhoz köték, s indíták a hintót idegen martokra.

Ha érkezne bárhonna némi credita ez ekét megvenném, ám Őfelsége újabb költségektől tilta, szólíta az Inzsellér, s tovább kesergvén gyors gondolkodásra tüzelé elmém, s hamarvást az Kerékkal az Föstmény tűne elmém, és szokásom szerént gyűrűtlen indexem felemelém, s ilyvalamit mondék: leend ez vizenyeken biztos uralgásunk, ha ama Nagy Kerékművel ásunk, mit az Föstmény... És hajnalt kifuték a Senkilátta rétre, a romtöredékre, és kiásám füzetkém, és délre asztalán lón az Rouage képe, minden reáírva az kettőskerékre, az materiáléja a körterébe, az számítások, pontosan, körülte, s lón az Inzsellér ebédről érkezése, s a rajzot sokáig forgatá, gut, sehr gut, mormogá, s hogy neszezésemet meghallá, szekrénykéjéhez lépe. Ezüst két pohárba barna bort tölte. A bor szagát az güblis ház felvette.

(Barna tintával: a Nagy Kerékműnek a diáriumban már szereplő rajza, a padokon a hajtó rabok, a rajz alatt nyomtatott betűkkel: SEHR GUT!)

